

ΤΟ ΚΖ' ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΗΣ ΧΕΚΕ **(13 Ιανουαρίου 2013)**

Τοῦ κ. ΦΡΙΞΟΥ ΚΛΕΑΝΘΟΥΣ, Φιλολόγου.

(Συνέχεια ἀπὸ τῆ σελ. 49 τοῦ προηγούμενου τεύχους)

Πρῶτος εἰσηγητὴς τοῦ Συνεδρίου ἦταν ὁ Ἐρευνητὴς στὸ Κέντρο Μελετῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου κ. **Κωστῆς Κοκκινόφτας**, πού ἀνέπτυξε τὸ θέμα: «**Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ' καὶ ἡ Ἱερά Μονὴ Κύκκου**». Στὴν εἰσήγησή του, ὁ κ. Κοκκινόφτας εἶπε τὰ ἑξῆς:

«Ὁ κατὰ κόσμον Μιχαήλ, ὅπως ἦταν τὸ λαϊκὸ ὄνομα τοῦ μετέπειτα πρώτου Προέδρου τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας καὶ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ', γεννήθηκε στὶς 13 Αὐγούστου 1913 στὸ χωριὸ Παναγιὰ τῆς Πάφου. Οἱ γονεῖς του ὀνομάζονταν Χριστόδουλος Μοῦσκος καὶ Ἑλένη Ἀθανασίου καί, ἐκτός ἀπὸ τὸν Μακάριο, εἶχαν ἄλλα δύο παιδιὰ, τοὺς κατὰ ἑξὶ καὶ δέκα χρόνια μικρότερους του, Ἰάκωβο καὶ Μαρία. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1924, ὅμως, ἀπεβίωσε ἡ μητέρα, ὅποτε ὁ πατέρας, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἀντεπεξέλθει στή φροντίδα τῶν παιδιῶν του, νυμφεύτηκε ξανά, τὴν Ἀναστασία Μαρασίνου, μέ τὴν ὁποία ἀπέκτησε, τὸ 1927, ἄλλο ἓνα παιδί, τὸν Γεώργιο.

Ὁ Μακάριος ἀποφοίτησε ἀπὸ τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο τῆς Παναγιᾶς, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1926, ἔχοντας ξεχωρίσει γιὰ τίς ἐπιδόσεις του. Ὡστόσο, παρὰ τὴν προτροπὴ τοῦ δασκάλου του, Νεοκλῆ Καραολῆ, πρῶην δοκίμου τῆς Μονῆς Κύκκου, ὁ πατέρας του, ἐξαιτίας τῶν περιορισμένων οἰκονομικῶν του πόρων καὶ τῶν γενικότερων συνθηκῶν τῆς ἐποχῆς, ἀδυνατοῦσε νὰ τὸν στείλει γιὰ γυμνασιακές σπουδές. Ὁ δάσκαλος, ὅμως, ἐπέμενε καὶ κατάφερε νὰ

τόν πείσει, ὅτι εἰσαγόμενος στή Μονή Κύκκου θά μπορούσε νά μορφωθεῖ, ὁπότε διαβουλευθήκε μέ τούς παλαιούς συμμοναστές του τήν ἔνταξη τοῦ νεαροῦ μαθητῆ του στούς δοκίμους της, ὅπου καί μετέβη, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1926. Τό γεγονός αὐτό ἦταν ἄλλωστε εὐρέως συνηθισμένο στή μοναστική ζωή τῶν παλαιότερων χρόνων, καί πολλά παιδιά, εἰδικά ἀπό τίς ἀγροτικές κοινότητες, κατέφευγαν στίς μεγάλες Μονές, ἀναζητώντας εὐκαιρίες γιά μόρφωση καί κοινωνική καί ἐκκλησιαστική ἀνέλιξη. Ζώντας στό ἥσυχο μοναστηριακό περιβάλλον βυζαντινῆς αἵγλης καί προσήλωσης στά ἑλληνορθόδοξα ἰδεώη, ὁ Μακάριος διαμόρφωσε σταδιακά τήν πολιτική καί κοινωνική του ἰδεολογία. Ταυτόχρονα μέ τήν εὐρύτερη ἐκκλησιαστική ἀγωγή, εἶχε καί τήν εὐκαιρία νά παρακολουθήσει τά μαθήματα τῶν πρώτων γυμνασιακῶν τάξεων στήν Ἑλληνική Σχολή τῆς Μονῆς, πού λειτουργοῦσε εἰδικά γιά τούς δοκίμους. Τοῦ δόθηκε ἀκόμη ἡ δυνατότητα νά μελετήσῃ διάφορα βιβλία, ἐκκλησιαστικά καί τῆς θύραθεν παιδείας, πού φυλάσσονται στήν πλούσια βιβλιοθήκη της καί πού συνέτειναν, ὥστε νά χειρίζεται ἀπό πολύ νωρίς μέ ἄνεση τήν ἑλληνική γλῶσσα καί νά διατυπώσῃ τή σκέψη του μέ σύντομο καί σαφῆ λόγο. Τόν ὑπόλοιπο χρόνο, ὁ νεαρός δόκιμος ἀσχολεῖτο μέ γεωργικές ἐργασίες στούς ἀμπελῶνες, πού διατηροῦσε ἡ Μονή, ἐνῶ διετέλεσε ἐπίσης ὑπηρέτης τοῦ Ἐφόρου καί μετέπειτα Ἡγουμένου τῆς Μονῆς Χρυσοστόμου, ἀφοῦ, σύμφωνα μέ τίς συνήθειες τῆς ἐποχῆς, καθέννας ἀπό τούς νεαρούς δοκίμους ἔπρεπε νά διακονεῖ ἕναν ἀπό τούς παλαιότερους μοναχοῦς.

Ὁ Μακάριος παρέμεινε στή Μονή μέχρι τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1933, ὁπότε, μέ βάση τούς Κανονισμούς λειτουργίας της, μπορούσε νά σταλεῖ γιά σπουδές στό Παγκύπριο Γυμνάσιο, ἀφοῦ εἶχε συμπληρώσῃ ἕξι χρόνια ὡς δόκιμος. Στό Παγκύπριο Γυμνάσιο, ὁ Μακάριος ἔγινε δεκτός στήν τετάρτη τάξη, κατόπιν ἐξετάσεων. Ἦταν τότε 20 χρόνων, δηλαδή πέντε περίπου χρόνια μεγαλύτερος ἀπό τούς συμμαθητές του, οἱ ὁποῖοι τόν θυμοῦνταν γιά τίς πλατιές ἀντιλήψεις καί τή διαλεκτική μέθοδο, πού χρησι-

μποιοῦσε μέ τήν παράθεση σωρείας ἐπιχειρημάτων.

Τήν περίοδο αὐτήν, ὁ Μακάριος ἐκδήλωσε ἐνδιαφέρον γιά τή συλλογή καί μελέτη τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καί παραδόσεων, ὅπως μπορούμε νά συμπεράνουμε ἀπό σχετικά κείμενά του. Τό πρῶτο ἀπό αὐτά ἀφορᾷ σέ καταγραφή δημοτικοῦ τραγουδιοῦ γιά τήν ἱστορία τῆς Μονῆς Κύκκου, πού δημοσιεύτηκε, τό 1934, ἀπό τόν Γλαῦκο Χρίστη στό περιοδικό «**Κυπριακά Χρονικά**». Ἐνα δεύτερο δημοτικό τραγούδι, μέ τίτλο «**Ἡ πέρτικα**», ἀπήγγειλε στόν λαογράφο Παῦλο Ξιούτα, πού τό δημοσίευσε στό περιοδικό «**Πάφος**», τό 1936. ἐπίσης, ἓνα κείμενό του δημοσιεύτηκε μέ τό ὄνομα «**Μιχαήλ Κυκκώτης**», τόν Νοέμβριο τοῦ 1935, στό περιοδικό «**Κυπριακά Γράμματα**» καί ἀφορᾷ στά λαογραφικά τοῦ δένδρου συκιά. Τήν ἴδια περίοδο ἔγραψε ἐπίσης ἀριθμό ποιημάτων καί μερικά πεζογραφήματα, τά ὁποῖα δημοσίευσε μέ ψευδώνυμο στόν κυπριακό τύπο καί μέχρι σήμερα παραμένουν ἀθησαύριστα.

Ὁ Μακάριος ἀποφοίτησε ἀπό τό Παγκύπριο Γυμνάσιο τό 1936, ὅποτε ἐπέστρεψε στή Μονή, ὅπου τοῦ ἀνετέθη τό διακόνημα τοῦ διευθυντῆ τῆς Σχολῆς Κύκκου καί τοῦ γραμματέα τοῦ Ἡγουμενοσυμβουλίου. Στό μεταξύ, τόν Φεβρουάριο τοῦ 1937, τερματίστηκε ἡ κρίση στίς σχέσεις τῆς Μονῆς μέ τήν Ἱερά Σύνοδο, πού σοβοῦσε ἀπό τό 1931, ὅποτε, μέ τήν ὑποβολή παραίτησης ἐκ μέρους τοῦ Ἡγουμένου Κλεόπα, ἦρθη καί τό μέτρο πίεσης, πού εἶχε ἀσκηθεῖ στήν Ἀδελφότητα μέ τήν ἄρνηση τῶν Ἀρχιερέων νά χειροτονοῦν νέους Κυκκῶτες μοναχοῦς σέ Ἱεροδιάκονους καί Ἱερομόναχους. Σύμφωνα μέ τό Μοναχολόγιο τῆς Μονῆς, μετά τήν ἐξέλιξη αὐτήν ὁ Μακάριος χειροτονήθηκε σέ Ἱεροδιάκονο, στίς 7 Αὐγούστου 1938, στόν καθεδρικό ναό τοῦ Ἀγίου Θεοδώρου Πάφου ἀπό τόν Μητροπολίτη Πάφου καί Τοποτηρητή τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου Λεόντιο, ὅποτε ἔλαβε καί τό ἐκκλησιαστικό του ὄνομα. Ἐνα μῆνα ἀργότερα, τό Ἡγουμενοσυμβούλιο ἀποφάσισε νά παραχωρήσει ὑποτροφία στόν νεαρό Ἱεροδιάκονο γιά σπουδές στή Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἡ Μονή κάλυψε ἀρχικά τίς δαπάνες γιά τά πρῶτα χρόνια τῶν σπουδῶν του

καί ὁ μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπος ἀφοσιώθηκε ἀπερίσπαστος στή μελέτη. Στό μεταξύ, ὅμως, ξέσπασε ὁ Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, ὅποτε ἡ Κύπρος ἀπεκόπη ἀπό τήν Ἑλλάδα. Ὁ Μακάριος ὑποχρεώθηκε ἔτσι νά παραμείνει στήν ἐλληνική πρωτεύουσα, ὅπου ἔζησε, μαζί μέ τόν ἐλληνικό λαό, τίς κακουχίες τῆς ξένης κατοχῆς. Ἐπίσης κινδύνευσε μέ σύλληψη ἀπό τοὺς Ἰταλοὺς καί φυλάκιση σέ στρατόπεδο συγκεντρώσεως ἢ ἐκτόπιση, ὡς Ἀγγλος ὑπήκοος. Ἐπενέβη, ὅμως, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἑλλάδος Δαμασκηνός, ὁ ὁποῖος πέτυχε, ὥστε ὁ Μακάριος νά παραμείνει στήν Ἀθήνα, μέ τήν ὑποχρέωση νά παρουσιάζεται μία φορά τῇ βδομάδα στό εἰδικό τμήμα γιά τοὺς «ἀλλοδαπούς». Στό μεταξύ κατάφερε καί ἐξασφάλισε σχετική ἄδεια τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν καί ἄρχισε νά ὑπηρετεῖ, ἀπό τόν Μάρτιο τοῦ 1941, στό ναό τῆς Ἀγίας Εἰρήνης στήν ὁδὸ Αἰόλου, ἐνῶ, ἀπὸ τό 1943, ἐργάστηκε καί στό γυμνάσιο - φροντιστήριο τοῦ ψάλτη τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Εἰρήνης, Νικολάου Φίλιππα, ὅπου δίδαξε Θρησκευτικά καί Νέα Ἑλληνικά. Κατάφερε ἔτσι, στά δύσκολα ἐκεῖνα χρόνια, νά ἐξασφαλίζει ἓνα μικρό, ἀλλὰ σταθερό εἰσόδημα, γεγονός πού τοῦ επέτρεψε νά ἐπιβιώσει.

Ὁ Μακάριος, παρά τὰ πολλά προβλήματα πού ἀντιμετώπιζε, ἐξαιτίας τῶν σκληρῶν συνθηκῶν τῆς γερμανικῆς κατοχῆς, κατάφερε καί ὀλοκλήρωσε τίς σπουδές του στή Θεολογικὴ Σχολή, ἀπὸ ὅπου ἀποφοίτησε μέ ἄριστα τό 1942, καί ἀκολούθως γράφτηκε στή Νομικὴ Σχολή, ὅπου παρακολούθησε μαθήματα γιά δύο περὶπου χρόνια. Ἀποφάσισε δέ, μετὰ τήν ἀπελευθέρωση, νά συνεχίσει τίς σπουδές του στήν Ἀμερικὴ καί νά ἀκολουθήσει ἀκαδημαϊκὴ σταδιοδρομία. Γι' αὐτό, ὕστερα ἀπὸ σύντομη ἐπίσκεψη, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1945 στήν Κύπρο, ἐπέστρεψε στήν Ἑλλάδα, ὅπου στίς 13 Ἰανουαρίου 1946 χειροτονήθηκε πρεσβύτερος καί προχειρίστηκε ἀρχιμανδρίτης στό ναό τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς Καλλιπόλεως, στὸν Πειραιᾶ. Ἀπὸ τήν περίοδο αὐτὴν εἶναι γνωστά δύο κείμενά του: ἡ ὁμιλία του κατὰ τὴ χειροτονία του σέ Ἱερομόναχο καί τὴ χειροθεσία του σέ Ἀρχιμανδρίτη, καί τό ἄρθρο του

«**Ὁ Χριστιανισμός καί τά κοινωνικά προβλήματα**», πού δημοσιεύτηκε σέ ἀθηναϊκό περιοδικό, τό 1946. Στό πρῶτο ἀπό αὐτά ἐξέφρασε τίς σκέψεις του γιά τό νέο ἐκκλησιαστικό διακόνημά του, ἐνῶ στό δεύτερο διατύπωσε τούς προβληματισμούς του γύρω ἀπό τόν κοινωνικό ρόλο τοῦ Χριστιανισμοῦ καί ἀναφέρθηκε στίς βασικές ἀρχές τῶν λεγόμενων χριστιανικῶν σοσιαλιστικῶν κομμάτων, σημειώνοντας ὅτι ἀρκετά ἀπό αὐτά παρερμήνευσαν τόν Χριστιανισμό, πού ἐκλήθηκε ὡς μιά ἀπλή κοινωνικοοικονομική κίνηση. Ἀκολουθῶς, μέ τή βοήθεια τοῦ καθηγητῆ του στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου, ἐξασφάλισε ὑποτροφία, κατόπιν διαγωνισμοῦ, ἀπό τό Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν γιά σπουδές κοινωνιολογίας τῆς θρησκείας στό Πανεπιστήμιο τῆς Βοστώνης καί ἀναχώρησε, τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1946, γιά τήν Ἀμερική. Σύμφωνα μέ τούς καθηγητές του, ὁ μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπος ὑπῆρξε πρότυπο σπουδαστῆ, ὁ ὁποῖος παρακολουθοῦσε πάντοτε μέ προσοχή τή διδασκαλία τῶν μαθημάτων.

Στό μεταξύ, κατά τόν δεύτερο χρόνο τῶν σπουδῶν του, συγκροτήθηκε στήν Κύπρο ἐκλογική συνέλευση, μέ σκοπό τήν πλήρωση τῶν μητροπολιτικῶν θρόνων Πάφου καί Κιτίου. Τό μεταπολεμικό κλίμα τῆς ἐποχῆς, ὅμως, εἶχε ἀντίκτυπο καί στόν ἐκκλησιαστικό χῶρο, μέ ἀποτέλεσμα οἱ ἐκλογές νά ἔχουν πολιτική χροιά, μέ τή δεξιά νά προβάλλει, ὡς ὑποψήφιο γιά τόν μητροπολιτικό θρόνο Πάφου, τόν πρῶν Ἡγούμενο Κύκκου Κλεόπα καί τήν ἀριστερά τόν Μακάριο. Ὄταν, ὅμως, ὁ μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπος πληροφορήθηκε τά σχετικά μέ τήν ὑποψηφιότητα, ἀρνήθηκε μέ τηλεγράφημα καί ἐπιστολή του, τόν Ἰούλιο τοῦ 1947, νά τήν ἀποδεχθεῖ, ἀπό σεβασμό πρὸς τόν πρῶν Ἡγούμενο Κύκκου. Ὡστόσο οἱ ἐκλογές γιά τήν πλήρωση τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου Πάφου διεξήχθησαν καί ὁ Μακάριος, παρὰ τή σαφῆ δήλωσή του ὅτι δέν ἐνδιαφερόταν, πλειοψήφησε σέ εἰδικούς ἀντιπροσώπους τοῦ Κλεόπα. Ὁ θάνατος, ὅμως, τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Λεοντίου, τόν Ἰούλιο τοῦ 1947, ἀκύρωσε τή διαδικασία, πού ἐπανελήφθη τό 1948. Τή φορά αὐτήν ὁ μετέπειτα Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου προ-

βλήθηκε από τή δεξιά, ως υποψήφιος για τόν μητροπολιτικό θρόνο Κιτίου, ἐνῶ ἡ ἀριστερά υποστήριξε τόν Κύπριο Σιναΐτη Ἀρχιμανδρίτη Ἀνδρόνικο Βρυωνίδη. Τελικά, ὁ Μακάριος ἀνεδείχθη Μητροπολίτης Κιτίου, ὅποτε ἀντιμετώπισε τό δίλημμα τῆς διακοπῆς τῶν σπουδῶν καί τῆς ἀφίερωσης στούς ἀγῶνες τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ, ἢ τῆς συνέχισής τους, μέ κατάληξη μία ὑποσχόμενη ἀκαδημαϊκή καριέρα. Ἐπέλεξε, μετά ἀπό ἀρκετό προβληματισμό, τό πρῶτο καί ἐπέστρεψε στήν Κύπρο, ὅπου στίς 13 Ἰουλίου 1948 χειροτονήθηκε Μητροπολίτης Κιτίου ἀπό τόν Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Μακάριο Β'.

Παρά τό γεγονός ὅτι ἐκαλεῖτο πλέον νά ὑπηρετήσῃ τήν Ἐκκλησία Κύπρου ἀπό ἕναν ἄλλο τομέα, ὁ Μακάριος δέν ἀπεκόπη ἀπό τή Μονή Κύκκου, ἀλλά διατήρησε στενοῦς δεσμούς μέ τήν Ἀδελφότητά της, ἡ ὁποία τοῦ παρεῖχε συνεχῆ στήριξη στά ταραγμένα χρόνια πού ἀκολούθησαν. Ἐπίσης, συνεργάστηκε στενά μέ τόν Ἡγούμενο Χρυσόστομο, καί μετά τήν ἀνάδειξή του, στίς 20 Ὀκτωβρίου 1950, στόν ἀρχιεπισκοπικό θρόνο, ὅποτε τέθηκε ἐπικεφαλῆς τῆς Ἐθναρχούσας Ἐκκλησίας καί τῶν ἀγῶνων τοῦ λαοῦ γιά τερματισμό τῆς ἀποικιοκρατίας. Κορυφώθηκε δέ, κατά τήν περίοδο τοῦ Ἐθικοαπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνα τῆς ΕΟΚΑ, ὅποτε ἡ Μονή στήριξε τήν ἀπόφασή του γιά δυναμική διεκδίκηση τοῦ ἐνωτικοῦ αἰτήματος καί χρηματοδότησε τήν προετοιμασία καί διεξαγωγή του.

Τήν περίοδο αὐτήν, ἡ Μονή Κύκκου παρεῖχε καταφύγιο σέ 35 περίπου ἀντάρτες, τόσο μέσα στό κτηριακό συγκρότημά της, ὅσο καί στά 15 κρησφύγετα, πού κατασκευάστηκαν σέ παρακείμενες τοποθεσίες. Στούς χώρους τῆς Μονῆς πραγματοποιήθηκε ἐπίσης ἡ συνάντηση Μακαρίου - Γεωργίου Γρίβα Διγενῆ, τόν Ἰανουάριο τοῦ 1956, ὅπου συζητήθηκαν ἡ πορεία τοῦ Ἀγῶνα καί οἱ ἐπόμενοι στόχοι του. Ὁ Μακάριος θεώρησε καλό νά καλύψει τήν ἐκεῖ μετάβασή του μέ τίς χειροτονίες τῶν μοναχῶν Κυρίλλου σέ Ἱερομόναχο καί Ἱερωνύμου σέ Ἱεροδιάκονο, πού τέλεσε στή Μονή, ἀμέσως μετά τήν ἄφιξή του. Ἀκόμη, ἐντάχθηκαν στήν ΕΟΚΑ

άρκετοί Κυκκῶτες μοναχοί, οἱ ὁποῖοι προσέφεραν πολύτιμες ὑπηρεσίες, κυρίως στήν τροφοδοσία καί στίς μετακινήσεις τῶν ἀνταρτῶν. Ἀνάμεσά τους περιλαμβανόταν καί ὁ Ἑγούμενος Χρυσόστομος, ὁ ὁποῖος μὴθήκε ἀπό τόν Μακάριο καί εἶχε τήν εὐθύνη γιά τήν οἰκονομική ἐνίσχυση τοῦ Ἀγῶνα καί τή χρηματική στήριξη τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἀνταρτῶν καί τῶν συλληφθέντων.

Παρόμοια στήριξη, τόσο σέ πολιτικό, ὅσο καί σέ ἐκκλησιαστικό ἐπίπεδο, ἀπό τή Μονή Κύκκου, ὁ Μακάριος ἀναζήτησε καί μετὰ τήν ἐκλογή του ἀπό τήν ἑλληνοκυπριακή κοινότητα, στίς 13 Δεκεμβρίου 1959, σέ πρῶτο Πρόεδρο τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας καί τήν ἐπίσημη ἀνάληψη τῶν καθηκόντων του, στίς 16 Αὐγούστου 1960. Ἀνάμεσα στά στελέχη τῆς Μονῆς, πού συνέδραμαν στό ἔργο του τήν περίοδο αὐτήν, περιλαμβάνεται καί ὁ μετέπειτα διάδοχός του στόν ἀρχιεπισκοπικό θρόνο, Ἀρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Κυκκῶτης, τόν ὁποῖο χειροτόνησε, τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1968, σέ Χωρεπίσκοπο Κωνσταντίας, καί ἀργότερα, μετὰ τήν καθαίρεση ἀπό τή Μείζονα καί Ὑπερτελῆ Σύνοδο τῶν τριῶν Μητροπολιτῶν Πάφου Γενναδίου, Κιτίου Ἀνθίμου καί Κυρηνείας Κυπριανοῦ, ἐνθρόνισε σέ Μητροπολίτη Πάφου, τόν Ἰούλιο τοῦ 1973. Ἀκόμη μερίμνησε γιά τήν ἐκλογή καί τή χειροτονία, τόν Μάρτιο τοῦ 1974, τοῦ Ἀρχιμανδρίτη Γρηγόριου Κυκκῶτη, ὡς Μητροπολίτη Κυρηνείας, ὥστε νά βοηθηθεῖ περαιτέρω κατά τήν πολύ δύσκολη ἐκείνη περίοδο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀναταραχῆς.

Ἡ Μονή Κύκκου στήριξε τόν Κύπριο Ἀρχιεπίσκοπο καί στήν ἀντιπαράθεσή του μέ τή στρατιωτική Κυβέρνηση τῶν Ἀθηνῶν, τό 1967-1974, ὅπως καί ἐναντίον τῆς ἔνοπλης δράσης τῆς παράνομης ὀργάνωσης ΕΟΚΑ Β', τό 1971-1974, πού εἶχε ἐπικεφαλῆς τόν Γρίβα - Διγενῆ. Ἐπίσης, τή μέρα τοῦ πραξικοπήματος, στίς 15 Ἰουλίου 1974, ὅποτε ἐπεδιώχθη ἡ ἐκτέλεση τοῦ Μακαρίου, τοῦ παρέσχε καταφύγιο καί ἀκολούθως ὁδὸ διαφυγῆς πρὸς τήν Πάφο, κοντά στόν Μητροπολίτη Χρυσόστομο, ἀπὸ ὅπου ἀναχώρησε τήν ἐπομένη, μέ ἐλικόπτερο τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν, γιά τή βρετανική βάση τοῦ Ἀκρωτηρίου καί ἀπὸ ἐκεῖ μέ ἀεροπλάνο ἀρχικά

στή Μάλτα καί στή συνέχεια, μέσω Λονδίνου, στή Νέα Ύορκη, όπου ζήτησε τήν περιφρούρηση τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ νησιοῦ.

Ἡ στενή σχέση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου μέ τή Μονή Κύκκου φαίνεται καί ἀπό τήν ἀπόφασή του γιά νά ταφεῖ σέ περίοπτη θέση, σέ λόφο πλησίον τῆς Μονῆς, κοντά στήν τοποθεσία «**Θρονὶν τῆς Παναγίας**», ὅπου στά παλαιότερα χρόνια λιτανευόταν ἡ θαυματουργός εἰκόνα τῆς Θεοτόκου σέ περίοδο ἀνομβρίας. Ἀνέθεσε μάλιστα, τό καλοκαίρι τοῦ 1975, στόν ἀρχιτέκτονα Ἀνδρέα Φιλίππου τόν σχεδιασμό ταφικοῦ μνημείου, ὅπου καί τελικά τοποθετήθηκε ἡ σορός του, μερικές μέρες μετά τόν θάνατό του, πού συνέβη στίς 3 Αὐγούστου 1977, ὕστερα ἀπό ἔμφραγμα μυοκαρδίου. Ἐκτοτε στή Μονή πραγματοποιεῖται ἐτήσιο μνημόσυνο καί τιμᾶται μέ μεγαλοπρέπεια ἡ μνήμη του.

Ὁ Μακάριος ὑπῆρξε πνευματικό ἀνάστημα τῆς ἱστορικῆς Μονῆς Κύκκου, στήν ὁποία κατέφυγε σέ ἡλικία μόλις δεκατριῶν χρόνων. Στό πλημμυρισμένο ἀπό ἱστορία καί βυζαντινές ψαλμωδίες περιβάλλον τῆς ἔζησε τά πρῶτα νεανικά του χρόνια καί ἔλαβε τά ἀναγκαῖα ἐκεῖνα ἐφόδια, πού συνέτειναν ὥστε νά μπορέσει νά ἡγηθεῖ ἀργότερα τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ στόν ἀγῶνά του γιά ἐλευθερία. Ἀκόμη, ἡ Μονή παρέσχε στόν Μακάριο τή δυνατότητα νά φοιτήσῃ ἀρχικά στό Παγκύπριο Γυμνάσιο καί ἀργότερα στή Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐνῶ ἐνίσχυσε καί τήν ἀπόφασή του γιά εὐρύτερες μεταπτυχιακές σπουδές. Τέλος, ἡ Μονή ὑπῆρξε ὁ σταθερός συμπαραστάτης καί πολύτιμος βοηθός του στήν πολυτάραχη πορεία του, στηρίζοντας τίς ἀποφάσεις καί τίς ἐπιλογές του στόν δύσκολο ἀγῶνά του, γιά νά καταστήσῃ τήν Κύπρο μιά χώρα ἐλεύθερη καί εὐημεροῦσα».

Στή δική του εἰσήγηση, πού κάλυπτε τό θέμα τῆς συμβολῆς τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' στήν προετοιμασία τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ μας ἀγῶνα 1955-1959, ὁ Καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου κ. **Πέτρος Παπαπολυβίου** εἶπε τά ἑξῆς:

«Στίς 20 Ὀκτωβρίου 1950 ὁ Μακάριος Γ' διαδέχθηκε στόν

θρόνο τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἀποστόλου Βαρνάβα τόν θανόντα Μακάριο Β'. Ὁ ἐνθρονιστήριος λόγος τοῦ νέου Ἀρχιεπισκόπου στὸν ναό τοῦ Ἀγίου Ἰωάννη Λευκωσίας ἦταν μιὰ προειδοποίηση πρὸς ὅλες τίς κατευθύνσεις γιὰ τὴν καινούρια σελίδα τῆς κυπριακῆς ἱστορίας, πού μόλις ἄρχιζε: «Περὶ ἐμοῦ δέ λέγω, ὅτι “οὐ μὴ δώσω ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου καὶ τοῖς βλεφάροις μου νυσταγμόν καὶ ἀνάπαυσιν τοῖς κροτάφοις μου” μέχρις ὅτου εἰς τὸν ἐθνικὸν ὀρίζοντα ροδίση ἡ χρυσόπτερος ἱρίς ἀγγέλλουσα τό φέγγος τῆς ποθεινῆς ἡμέρας τῆς ἐθνικῆς ἀπολυτρώσεως. Πάσῃ δυνάμει καὶ πάσῃ θυσίᾳ θά συνεχίσω μετὰ τοῦ φιλοπάτριδος ἐλληνικοῦ κυπριακοῦ λαοῦ τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, βαδίζων ἐπὶ ἀδιαλλάκτου πρὸς τὸν Κυρίαρχον ἐνωτικῆς γραμμῆς, οὐδέν ἕτερον ἐπιδιώκων εἰμὶ μόνον τὴν Ἑνωσιν μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς Μητρός¹».

Πέραν ἀπὸ τὴ διακήρυξη τῆς ἀδιάλλακτης ἐνωτικῆς γραμμῆς πού θά ἀκολουθοῦσε, μιὰ ἄλλη ἄμεση προτεραιότητα τοῦ νέου Ἀρχιεπισκόπου ἦταν ἡ ἀναδιάρθρωση τοῦ Γραφείου Ἐθναρχίας (ὅπου ὁ Μακάριος προήδρευε, ἐξάλλου, ὡς μητροπολίτης Κιτίου καὶ ἐπὶ Μακαρίου Β'). Καὶ τὰ 22 μέλη τοῦ Ἐθναρχικοῦ Συμβουλίου, πού ὀρίστηκαν στίς 28 Φεβρουαρίου τοῦ 1951, εἶχαν ἐκλεγεῖ «ἀριστίνδην» ἀπὸ τὴν Ἱερά Σύνοδο, ὅπως καὶ τὰ 8 μέλη τοῦ νέου Γραφείου Ἐθναρχίας². Ἰδιαίτερο βάρος ἔδωσε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος καὶ στήν ὁργάνωση τῆς νεολαίας, θέτοντας τὰ θεμέλια καὶ τίς βάσεις γιὰ τὴν ἵδρυση τῆς «Παγκύπριας Ἐθνικῆς Ὁργανώσεως Νεολαίας» (ΠΕΟΝ). Μιλώντας στήν ἰδρυτικὴ συγκέντρωση τῆς ὁργάνωσης, στίς 13 Ἰανουαρίου 1952, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τόνισε ὅτι «ἐπὶ τῆς Νεολαίας (...) κυρίως θά στηρίζωμεν τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος εἰς τό ἐσωτερικὸν μέτωπον»³. Λίγα χρόνια ἀργότερα, ἡ ΠΕΟΝ, μαζί μέ τίς χριστιανικὲς νεανικὲς

1. Ἰδρυμα Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', *Ἀπαντα Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ'*, τόμ. Α', 1948-1954, Λευκωσία 1991, σελ. 63.

2. «Συνοδικὸν ἀνακοινωθέν. Διορισμός Ἐθναρχικοῦ Συμβουλίου», ἐφημ. Ἑλευθερία (Λευκωσία), 1 Μαρτίου 1951.

3. Ἰδρυμα Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', *Ἀπαντα*, ὅ.π., σελ. 139.

ομάδες, θά αναδεικνύονταν ως οί κυριότερες καί πολιτιμότερες δεξαμενές στελεχών γιά τόν κυπριακό ἀπελευθερωτικό ἀγώνα.

Ἀπό τήν ἡμέρα τῆς ἐνθρόνισης τοῦ Μακαρίου ἐπιβλήθηκε σκληρή ἐνωτική γραμμή στό ἐσωτερικό, πού ἐπικράτησε σταδιακά καί στήν Ἀθήνα, τήν ὁποία ὁ νέος πρωθυεράρχης ἐπισκεπτόταν συχνότατα. Ὁ πρῶτος στόχος, ἐξάλλου, ἦταν ἡ ἐξασφάλιση τῆς συμπαράστασης ἀπό τήν ἐλληνική πολιτική ἡγεσία γιά τήν ἀνάληψη οὐσιαστικότερης διεθνούς δράσης ὑπέρ τῆς Ἑνωσης. Ταυτόχρονα ὁ Μακάριος, μέ τίς συχνές του ἐπισκέψεις στήν Ἑλλάδα ὑποδαύλιζε τή λαϊκή συμπαράσταση πρὸς τήν Κύπρο, χρησιμοποιώντας μάλιστα τακτικά καί τόν Ραδιοφωνικό Σταθμό Ἀθηνῶν γιά τήν ἐκφώνηση μαχητικῶν ὁμιλιῶν του. Ἡ ἔνωση τῆς Κύπρου ἔγινε γρήγορα τό πανελλήνιο καθολικό αἷτημα ἑνός ἔθνους, πού ἐξερχόταν βαρύτατα τραυματισμένο ἀπό τή δεκαετία τοῦ 1940. Παράλληλα, ἡ μορφή τοῦ Μακαρίου ἔγινε παγκόσμια γνωστή καί προστέθηκε μέ τό ἐμβληματικό του ράσο στίς μεγάλες προσωπικότητες τοῦ ἀντιαποικιακοῦ κινήματος τοῦ μεταπολεμικοῦ κόσμου. Ὁ Μακάριος ἀκολούθησε μιά ἐπαναστατική, σέ σχέση μέτούς προκατόχους του, πολιτική, πραγματοποιώντας ἀλλεπάλληλα πολυήμερα ταξίδια στό ἐξωτερικό, γιά τήν προβολή τοῦ κυπριακοῦ αἷτηματος.

Ὁ Μακάριος δέν ἦταν δυνατόν, φυσικά, νά καταφέρει νά ἀνατρέψει ἀμέσως ὀρισμένες ἀπό τίς βασικότερες ἀρχές τῆς μεταπολεμικῆς ἐλληνικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ὅμως σταδιακά οἱ ἐλληνικές κυβερνήσεις ἄρχισαν νά πολλαπλασιάζουν τίς - ἔστω καί ὑπαινικτικές - ἀναφορές τους γιά τό κυπριακό ζήτημα, δεχόμενες πάντως σαφῶς ὅτι ἡ ἔνωση τῆς Κύπρου ἀποτελοῦσε πανελλήνια ἀξίωση. Ὁ θρησκευτικός καί πολιτικός ἀρχηγός τῶν Ἑλλήνων τῆς Κύπρου συνέχισε, ὅμως, τήν ὑποβολή ἔντονων πιέσεων πρὸς τίς ἐλληνικές κυβερνήσεις, ἐκμεταλλεζόμενος τή δημοσιότητα πού τοῦ παρείχε πάντοτε ὁ ἐλληνικός Τύπος, μέ ἀπώτερο σκοπό τήν ὑποβολή τοῦ Κυπριακοῦ στή Συνέλευση τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν. Μιά συνήθης «ἀπειλή» τοῦ Μακαρίου πρὸς τίς ἐλληνικές κυβερνήσεις ἦταν ὅτι οἱ Κύπριοι θά ἔφερναν οἱ ἴδιοι τό ζήτημά τους

στόν ΟΗΕ για παροχή αυτοδιάθεσης, εάν η ελληνική κυβέρνηση δεν έθετε κατηγορηματικά τό Κυπριακό στόν Όργανισμό ζητώντας τή λύση του: «Όν δέ η ελληνική κυβέρνηση δεν ανταποκριθῇ εἰς τήν ἀπαίτησιν αὐτήν, θά ἀπευθυνθῶμεν τότε πρός τόν ἐλληνικόν λαόν καί αὐτός ἔχει τόν λόγον διά τήν κυβέρνησίν του», τόνισε χαρακτηριστικά ὁ Κύπριος Ἀρχιεπίσκοπος στίς 13 Ἰανουαρίου 1952, σέ ὁμιλία του γιά τήν ἐπέτειο τοῦ Δημοψηφίσματος⁴.

Ένας ἄλλος ἄξονας τῆς στρατηγικῆς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου αὐτήν τήν περίοδο, ἦταν ἡ μεταφορά τῆς πίεσης στήν ἐλληνική κυβέρνηση στήν ἴδια τήν Ἑλλάδα, πλῆρες μέλος τοῦ ΝΑΤΟ ἀπό τόν Φεβρουάριο τοῦ 1952. Σέ ἐπίσκεψή του στήν Ἀθήνα, τόν Ἰούλιο τοῦ 1952, ὁ Μακάριος δέν δίστασε, μιλώντας ἀπό τήν κρατική ἐλληνική ραδιοφωνία νά καταγγεῖλει τήν κυβέρνηση καί ἀντιπολίτευση ὅτι ἐξ αἰτίας τῶν βρετανικῶν πιέσεων δίσταζαν νά ὑποβάλουν τό ζήτημα τῆς Κύπρου στόν Όργανισμό Ἑνωμένων Ἐθνῶν⁵. Ὁ Μακάριος ἔκανε, ἐπίσης, ἐπανειλημμένες δηλώσεις, καταρρίπτοντας τό μῦθο τῆς «ἐλληνοαγγλικῆς φιλίας», τονίζοντας ὅτι γιά τόν ἐλληνικό λαό οἱ Ἀγγλοι ἦταν ἐχθροί, ἐφόσον κρατοῦσαν ὑπόδουλη τήν Κύπρο.

Τελικῶς, ἡ ἐλληνική προσφυγή γιά ἐγγραφή τοῦ Κυπριοῦ στήν ἡμερήσια διάταξη τῆς Γενικῆς Συνέλευσης τοῦ ΟΗΕ ὑποβλήθηκε, βοηθούσης καί τῆς βρετανικῆς ἀδιαλλαξίας καί τοῦ ἡχηροῦ «Οὐδέποτε», ἀπό τήν κυβέρνηση τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπάγου, στίς 20 Αὐγούστου 1954. Ἡ ἐλληνική προσφυγή ζητοῦσε τήν ἐφαρμογή στήν Κύπρο τῶν ἀρχῶν τῆς ἰσότητος τῶν δικαιωμάτων καί τῆς αυτοδιάθεσης τῶν λαῶν. Ὁ ἐπίλογος τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ τῆς κυπριακῆς ἱστορίας γράφτηκε μέ τόν «**Όρκο τῆς Φανερωμένης**», τήν ἀπάντηση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου στό «**Οὐδέποτε**», στήν ἱστορική του ὁμιλία τῆς 22ας Αὐγούστου 1954⁶.

4. Ἰδρυμα Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', *Όπαντα*, ὅ.π., σελ. 138.

5. Ἰδρυμα Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', *Όπαντα*, ὅ.π., σελ. 158-160.

6. Στό ἴδιο, σσ. 253-257.

Ἡ πρώτη προσφυγή τῆς Ἑλλάδας γιά τό Κυπριακό στόν ΟΗΕ εἶχε τά γνωστά πενιχρά ἀποτελέσματα. Ἐναντίον τῆς ἐγγραφῆς ψήφισαν οἱ περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές χώρες καί ὅλες οἱ χώρες - μέλη τοῦ ΝΑΤΟ, ἐκτός ἀπό τήν Ἰσλανδία πού ὑπερψήφισε τήν ἐλληνική θέση καί τίς Ἑνωμένες Πολιτεῖες πού ἀπεῖχαν ἀπό τήν ψηφοφορία, δίνοντας ὅμως «γραμμή» ἐναντίον τῆς προσφυγῆς. Ὅλοι οἱ «παραδοσιακοί» σύμμαχοι τῆς Ἑλλάδας ἦταν ἀντίθετοι μέ τήν προσφυγή, ἐνῶ οἱ ἀνατολικές χώρες, πρόθυμοι ὑποστηρικτές τῆς κυπριακῆς ὑπόθεσης στόν ΟΗΕ, ἦταν ἕνας σύμμαχος πού δέν μποροῦσε νά ἐμπιστευτεῖ ἡ ἐλληνική ἐξωτερική πολιτική στό ψυχροπολεμικό κλίμα τῆς δεκαετίας τοῦ 1950. Ὅπως ἀποδείχθηκε, ἐξάλλου, καί στή συζήτηση τοῦ θέματος στίς 14 καί 15 Δεκεμβρίου 1954, ἀρκετοί ἀντιπρόσωποι δέν εἶχαν πειστεῖ ἀπό τήν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Ἑλληνα ἀντιπρόσωπου (τοῦ πρέσβη Ἀλέξη Κύρου) καί τόνισαν ὅτι τό ζήτημα δέν ἀφοροῦσε τήν παροχή αὐτοδιάθεσης, ἀλλά τήν ἀλλαγὴ κυριαρχίας τῆς Κύπρου ἀπό τή Βρετανία στήν Ἑλλάδα. Ἡ κατάληξη τῶν συζητήσεων, τίς ὁποῖες παρακολουθοῦσε αὐτοπροσώπως ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος, ἦταν ἡ ἔκδοση τοῦ ψηφίσματος 814 τῆς 17ης Δεκεμβρίου 1954, πού κατέθεσε ἡ νεοζηλανδική ἀντιπροσωπεΐα καί ψηφίστηκε σχεδόν ὁμόφωνα. Ἡ τελικὴ ἀπόφαση τῆς 9ης Συνόδου τῆς Γ.Σ. τοῦ Ὄργανισμοῦ ἀνέφερε ὅτι «ἐπὶ τοῦ παρόντος» δέν ἦταν σκόπιμη ἡ περαιτέρω συζήτηση καί ἡ λήψη ὁριστικῆς ἀπόφασης γιά τό Κυπριακό⁷.

Τά ἀπογοητευτικά γιά τήν ἐλληνικὴ κυπριακὴ πλευρὰ ἀποτελέσματα τῆς προσφυγῆς στόν ΟΗΕ καί ἡ βρετανικὴ ἀδιαλλαξία φάνηκαν νά δικαιολογοῦν τήν προσφυγή στά ὅπλα, μέ ὅσες δυσκολίες ἔκρυβε τό παράλογο καί παράτολμο ἐνός τέτοιου ἐγχειρήματος, ὡς τῆς μόνης διεξόδου πού εἶχε ἀπομείνει γιά νά πειστεῖ ἡ ἀποικιακὴ ὑπερδύναμη νά παραχωρήσει στοὺς Κυπρίους τήν

7. Βλ. κυρίως, Πανταζῆ Τερλεξῆ, *Διπλωματία καί πολιτικὴ τοῦ Κυπριακοῦ. Ἀνατομία ἐνός λάθους*, Ἀθήνα 1971, σσ. 161-188.

ἐλευθερία τους. Ὁ ἔνοπλος ἀγώνας ἦταν τό τέλος μιᾶς ἄκαρπης μακρᾶς εἰρηνικῆς πορείας, πού εἶχε ἀκολουθηθεῖ ἀπό τό 1878, ὅταν οἱ Βρετανοί κατέλαβαν τήν Κύπρο. Ἡ ἰδέα γιά ἀνάληψη ἔνοπλου ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος δημιουργοῦσε ἔντονο σκεπτικισμό, καθῶς ἀντιμετώπιζε ὀρισμένα βασικά μειονεκτήματα καί ἐμπόδια, εἴτε λόγω χώρου (εὐκόλος ἀποκλεισμός τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ σέ πολεμοφόδια ἀπό τό ἐξωτερικό, ἔλλειψη ὀρεινῶν δύσβατων ὄγκων γιά κινήσεις καί ἀπόκρυψη ἀνταρτικῶν ὁμάδων), εἴτε λόγω τοπικῶν συνθηκῶν (ἀνυπαρξία ὀπλισμοῦ, ἀπειροπόλεμο τῶν Κυπρίων, δυνατότητα μεταφορᾶς στήν Κύπρο σέ σύντομο χρονικό διάστημα μεγάλων βρετανικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, ἡ νωπή ἀνάμνηση τῆς σκληρῆς ἀποικιακῆς ἀντεπανάστασης μετὰ τά «Ὀκτωβριανά» τοῦ 1931 καί φόβος ἐπανάληψης τῆς σέ πιθανή ἀποτυχία, ἀδυναμία τῶν ἐλληνικῶν κυβερνήσεων νά προσφέρουν οὐσιαστική βοήθεια, οὔτε κἄν στήν ἐξεύρεση καί στή διακίνηση τοῦ ὀπλισμοῦ πρὸς τό νησί).

Οἱ πρῶτες ἐπίμονες συζητήσεις γιά ἔνοπλη ἀντίσταση κατὰ τῆς βρετανικῆς κατοχῆς ἐγίναν στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1950, ἀνάμεσα στούς κύκλους τῶν λίγων, ἀλλά καλὰ δικτυωμένων στά κέντρα ἀποφάσεων, Κυπρίων τῆς Ἀθήνας. Πρωταγωνιστές ἦταν ἡ οἰκογένεια Κύρου, τῆς ἐφημερίδας «Ἐστία», καί οἱ ἀδελφοί Σάββας καί Σωκράτης Λοϊζίδης, δικηγόροι ἀπό τό Δίκωμο καί ἐξόριστοι τῶν Βρετανῶν: ὁ πρῶτος ὕστερα ἀπό τά «Ὀκτωβριανά» τοῦ 1931 κι ὁ δεύτερος (τότε γραμματέας τῆς ΠΕΚ), τόν Φεβρουάριο τοῦ 1950. Κατά τό 1951 οἱ πρῶτες αὐτές σκέψεις πῆραν πιό συγκεκριμένο χαρακτήρα μέ τήν προσέγγιση καί τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου, παλαιοῦ γνώριμου τοῦ Σωκράτη Λοϊζίδα ἀπό τά γυμνασιακά χρόνια στό Παγκύπριο καί τίς σπουδές στήν Ἀθήνα, στή διάρκεια τῆς γερμανικῆς κατοχῆς. Τόν Μάρτιο τοῦ 1951, ὅπως ἀφηγήθηκε ὁ Σωκράτης Λοϊζίδης μετὰ τό τέλος τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα τῆς ΕΟΚΑ, ἐνημέρωσε τόν Ἀρχιεπίσκοπο Μακάριο γιά τήν ἰδέα τῆς ὁργάνωσης ἔνοπλου ἀγῶνα. Ἀκολούθησε ἡ ἐνημέρωση τοῦ ἀδελφοῦ του, Σάββα Λοϊζίδα, καί

τοῦ τέως ὑπουργοῦ Γεώργιου Στράτου, καί τόν Μάιο τοῦ 1951 τοῦ συνταγματάρχη Γεώργιου Γρίβα καί τοῦ ἀντισυνταγματάρχη Ἡλία Ἀλεξόπουλου. Ἦδη ὁ Μακάριος σέ συνέντευξη Τύπου, στήν Ἀθήνα, στίς 6 Ἀπριλίου 1951, δέν εἶχε ἀπορρίψει κατηγορηματικά τήν «βιαίαν ἀνατροπήν τῆς ἀγγλικῆς κυριαρχίας», πού εἶχαν προτείνει ἤδη ὀρισμένες ἐλληνικές ἐφημερίδες, προσθέτοντας ὅτι ἀνάλογες κινήσεις θά δήλωναν κατάσταση ἐσχάτης ἀπελπισίας, στήν ὁποία δέν πίστευε ὅτι θά ὀδηγοῦταν τό ζήτημα ἀπό τή βρετανική κυβέρνησιν⁸.

Τόν Ἰούλιο τοῦ 1951 ἔκανε τό πρῶτό του ταξίδι στήν Κύπρο γιά τούς ἐπαναστατικούς σκοπούς ὁ Γεώργιος Γρίβας, γιά νά προβεῖ στή μελέτη τῶν τοπικῶν συνθηκῶν καί στήν ἀναγνώριση τοῦ ἐδάφους. Ὁ συνταγματάρχης Γρίβας ἦταν ἤδη γνωστός στόν ἐλλαδικό χώρο γιά τήν πρωταγωνιστική του ἀνάμειξη στήν ὀργάνωση «Χ», μέ δράση κατά τήν Κατοχή καί κατά τά ἀμέσως μεταπολεμικά χρόνια. (Ἡ ὀργάνωση εἶχε κατέλθει καί στίς μεταπολεμικές ἐκλογές τοῦ 1946 καί 1950, ὡς «Κόμμα Χιτῶν Ἐθνικῆς Ἀντιστάσεως» καί «Ἐθνικόν Ἀγροτικόν Κόμμα Χιτῶν», μέ πενιχρά ἐκλογικά ἀποτελέσματα). Ὁ Γ. Γρίβας ἀφοσιώθηκε ὁλόψυχα στήν ἀποστολή πού τοῦ ἀνατέθηκε καί πραγματοποιοῖσε καί μία δεύτερη ἀναγνωριστική ἐπίσκεψη στήν Κύπρο, διάρκειας πέντε μηνῶν, κατά τό 1952-1953⁹.

Στή συνέχεια ἡ Ἐπιτροπή συμπληρώθηκε μέ νέα μέλη, τόν καθηγητή τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Γεράσιμο Κονιδάρη, τόν στρατηγό Νικόλαο Παπαδόπουλο (Παπποῦ), τόν δικηγόρο Ἀντώνιο Αὐγῖκο, τόν καθηγητή τῆς Νομικῆς Σχολῆς Δημήτρη Βεζανῆ καί τούς Ἡλία Τσατσόμοιρο καί Δ. Σταυρόπουλο, τούς ὁποίους πρότεινε ὁ Βεζανῆς καί μετεῖχαν σπάνια στίς συνεδριάσεις. Ὅποτε βρισκόταν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος στήν Ἀθήνα, ἡ Ἐπιτροπή

8. Ἰδρυμα Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', *Ἄπαντα*, ὁ.π., σελ. 285-286.

9. Γιά τίς ἐπισκέψεις αὐτές, βλ. Γεώργιου Γρίβα - Διγενῆ, *Ἀπομνημονεύματα Ἀγῶνος Ε.Ο.Κ.Α. 1955-1959*, Ἀθήνα 1961, σσ. 16-17, 19-20.

συνεδρίαζε στην παρουσία του. Σέ μιά από τίς πρώτες συνεδριάσεις τῆς Ἐπιτροπῆς, μετά τήν αὔξηση τῶν μελῶν της, στίς 21 Ἰουλίου 1952, τέθηκε τό ζήτημα τῆς ἀρχηγίας. Γράφει ὁ Σωκράτης Λοϊζίδης: «Κατά τήν συνεδρίασιν ταύτην ὁ καθηγητής κ. Βεζανῆς ἐξέφρασε τήν γνώμην, ὅτι καλόν θά ἦτο νά ὤριζεν ἡ Ἐπιτροπή ἓνα «ἐπί κεφαλῆς», τόν Ἐθνάρχην Μακαριώτατον, προσέτι δέ ἀπεφασίσαμεν ὅπως, ἀπουσιάζοντος τοῦ Μακαριωτάτου, προεδρεύῃ τῆς Ἐπιτροπῆς ὁ κ. Στράτος». Στίς συνεδρίες τῆς Ἐπιτροπῆς, παρόντος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου, εἶχε συζητηθεῖ ὁ τρόπος διεξαγωγῆς τοῦ Ἀγῶνα καί ἐάν ἔπρεπε νά περιορισθεῖ σέ μερικές ἀνατινάξεις ἢ σέ ἀνταρτικό πόλεμο ἢ ἄλλου εἴδους ἐπιχειρήσεις¹⁰.

Οἱ προσπάθειες αὐτές ἐπισημοποιήθηκαν στίς 7 Μαρτίου 1953, στήν Ἀθήνα, μέ τήν ὀρκωμοσία τῶν πρωτεργατῶν γιά τήν ἀνάληψη ἀγῶνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Κύπρου. Ἡ ὀρκωμοσία ἔγινε ἐνώπιον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου στό σπίτι τοῦ καθηγητῆ Κονιδάρη, στήν ὁδὸ Ἀσκληπιοῦ 366, στά Ἐξάρχεια. Ἐκτός ἀπὸ τόν Ἀρχιεπίσκοπο Μακάριο, ὑπέγραψαν τό σχετικό πρακτικό οἱ Στράτος, Κονιδάρης, Βεζανῆς, οἱ ἀδελφοί Λοϊζίδη, ὁ στρατηγός Παπαδόπουλος, ὁ συνταγματάρχης Γρίβας καί οἱ Ἀλεξόπουλος, Τσατσόμοιρος καί Σταυρόπουλος. Τό προφανές πρότυπο τοῦ τελετουργικοῦ τῆς ὀρκωμοσίας ἦταν ἡ Φιλική Ἐταιρεία καί ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1821. Ὅπως γράφει ὁ Κονιδάρης, ἡ ἀπόφαση γιά τήν ὀρκωμοσία λήφθηκε στά τέλη Φεβρουαρίου 1953, ὅταν εἶχε προχωρήσει ἡ προετοιμασία τοῦ ἀγῶνα ἀπὸ ἄπο-

10. Γιά τήν ἴδρυση καί τή δράση τῆς «Ἐπιτροπῆς Ἀγῶνος» βλ. Σωκράτη Λοϊζίδη, «Ἐν ὀνόματι τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας καί χάριν αὐτῆς. Ἡ ἀλήθεια διὰ τήν Ε.Ο.Κ.Α. Πῶς ἐδημιουργήθη καί πῶς παρεσκεύασε τόν κυπριακὸν ἀγῶνα», ἐφημ. Ἐλευθερία (Ἀθήνα), 27 Σεπτεμβρίου 1960 (καί ἀναδημοσίευση ὡς παράρτημα στό Γεράσιμου Ι. Κονιδάρη, *Ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις ἀπὸ τήν προετοιμασίαν τοῦ ἀγῶνος διὰ τήν ἐλευθερίαν τῆς Κύπρου καί ἡ 7η Μαρτίου 1953*, Ἀθήνα 1964). Ἐπίσης, Σάββα Λοϊζίδη, «Ἀτυχη Κύπρος. Πῶς ἔζησα τοὺς πόθους καί τοὺς καημούς της 1910-1980», Ἀθήνα 1980, σσ. 95-101. Γιά μιά ἀναλυτικὴ παρουσίαση τῶν μελῶν τοῦ «κύκλου τοῦ 1953» βλ. Εὐάνθη Χατζηθασιλείου, *Στρατηγικὲς τοῦ Κυπριακοῦ. Ἡ δεκαετία τοῦ 1950*, Ἀθήνα 2005.

ψης αποστολής όπλων καί όργάνωσης στην Κύπρο. Ή όρκωμοσία έγινε σέ έντονο κλίμα συγκίνησης. Ό Άρχιεπίσκοπος έβαλε τό χέρι του στό μέρος τής καρδιάς καί άνέγνωσε τόν όρκο, φράση μέ φράση, τόν όποιο επαναλάμβαναν οί παριστάμενοι πού είχαν θέσει τά χέρια τους στό Εύαγγέλιο, μιά Καινή Διαθήκη, πού λήφθηκε πρόχειρα από τή βιβλιοθήκη του Κονιδάρη¹¹.

Παράλληλα, ή Έπιτροπή όμόφωνα άνέθεσε τή στρατιωτική ευθύνη του άγώνα στον Γεώργιο Γρίβα, τόν κατοπινόν «Διγενή» τής ΕΟΚΑ, ό όποιος, όπως αναφέρθηκε, είχε κιόλας πραγματοποιήσει δύο αναγνωριστικές επισκέψεις στό νησί μας 1951-1952. Ό προσανατολισμός καί τά σχέδια άφορούσαν άγώνα 3-6 μηνών, άφού υπήρχε ή πίστη ότι ή εξέγερση θά επιτάχυνε τίς διαδικασίες επίλυσης του Κυπριακού.

Τόν Μάρτιο του 1954 καί ένώ τά ύπονοούμενα του Άρχιεπισκόπου Μακαρίου σέ δημόσιες όμιλίες του, γιά μιά «άλλη σελίδα άγώνος» πού θά άρχιζε, πύκνωναν, στάλθηκε τό πρώτο μικρό φορτίο όπλισμού καί πυρομαχικών στό νησί καί στίς 10 Νοεμβρίου 1954 έφτασε, μετά από ένα περιπετειώδες ταξίδι, στίς άκτές του χωριού Χλώρακας τής Πάφου ό Γεώργιος Γρίβας, μαζί μέ τόν Σωκράτη Λοϊζίδη¹². Τά πράγματα πιά είχαν πάρει τόν όριστικό τους δρόμο γιά τήν επαναστατική έκρηξη τής 1ης Άπριλίου 1955.

Κλείνοντας αυτήν τή σύντομη παρουσίαση πρέπει νά ποϋμε ότι ή προσφορά του Άρχιεπισκόπου Μακαρίου, καί γενικότερα τής κυπριακής Έκκλησίας, στην προετοιμασία, αλλά καί στη διεξαγωγή του άγώνα τής ΕΟΚΑ, υπήρξε πολύπλευρη καί άνυπολόγιστη. Ήταν καθοριστική καί άπαραίτητη από άποψη τής πνευματικής καθοδήγησης καί τής πολιτικής εκπροσώπησης, όσο καί από τήν πλευρά τής επάνδρωσης τής ΕΟΚΑ μέ άφοσιωμένους άγωνιστές, μέλη τής ΟΧΕΝ καί τής ΠΕΟΝ, αλλά καί πλήθος κληρικών. Παράλληλα, ή υλική συνδρομή ήταν επίσης τεράστια

11. Γ. Ι. Κονιδάρη, *Ίστορικάί άναμνήσεις*, ό.π., σσ. 11-12.

12. Γ. Γρίβα-Διγενή, *Άπομνημονεύματα*, ό.π., σελ. 26.

καί εἶναι δύσκολο νά ἀποτιμηθεῖ στό σύνολό της. Εἴτε γιά τήν ἀγορά τοῦ ὀπλισμοῦ καί ἄλλου ὑλικοῦ ἀπαραίτητου γιά τήν ὀργάνωση ἢ τήν προπαγάνδα τῆς ΕΟΚΑ, εἴτε γιά τή στήριξη τῶν οἰκογενειῶν τῶν πεσόντων, τῶν φυλακισμένων καί τῶν ἄλλων θυμάτων τοῦ Ἀγῶνα, ἡ κυπριακή Ἐκκλησία δαπάνησε ἀρκετές χιλιάδες λίρες. Δυστυχῶς, δέν ἔχουν σωθεῖ γραπτές προσωπικές μαρτυρίες τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου γιά τήν ἐμπλοκή του, τόσο στήν προετοιμασία ὅσο καί στή διεξαγωγή τοῦ Ἀγῶνα τῆς ΕΟΚΑ, ἐνῶ ἡ συνωμοτικότητα τῶν συνθηκῶν καθιστοῦσε ἀδύνατη τή διατήρηση ἀρχείου, εἰδικά λογιστικοῦ, τό ὁποῖο θά μποροῦσε νά φωτίσει κάποιες πτυχές πιό συγκεκριμένα.

Πρέπει ἐπίσης νά ποῦμε ὅτι στή διάρκεια τῆς προετοιμασίας τοῦ ἀγῶνα τῆς ΕΟΚΑ ἀλλά καί στή διάρκειά του, ἡ συνεργασία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου μέ τόν Γρίβα Διγενῆ ὑπῆρξε στενή καί, παρά τήν ὑπαρξη κατά καιρούς ὀρισμένων διαφωνιῶν, ἀρμονική. Ἦταν καί οἱ δύο τους ἄνθρωποι μέ διαφορετική νοοτροπία, χαρακτήρα καί παρελθόν, ἀλλά ἦταν καί οἱ δύο ἀφοσιωμένοι στό σκοπό τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Κύπρου καί τῆς ἔνωσης μέ τήν Ἑλλάδα. Τά παραπάνω συνοψίζονται ἐπιγραμματικά σέ ὅσα σημείωσε ὁ Γεώργιος Γρίβας Διγενῆς, στό ἡμερολόγιό του, πού ἐντοπίστηκε ἀπό τούς Βρετανούς καί τμήματά του δημοσιεύθηκαν τό 1957. Γράφει γιά τήν τελευταία τους συνάντηση στίς παραμονές τῆς ἑναρξης τοῦ Ἀγῶνα τῆς ΕΟΚΑ¹³: «**29 Μαρτίου 1955**. 20ήν ὥραν εἶδον Γενικόν. [δηλαδή τόν Ἀρχιεπίσκοπο Μακάριο]. ΝΑ ΑΡΧΙΣΩΜΕΝ. Μοῦ ἔδωσε τήν εὐχήν του. Ὁ Θεός μαζί μας».

(Συνεχίζεται)

13. Βλ. *Ἡ τρομοκρατία ἐν Κύπρῳ. Τό ἡμερολόγιον τοῦ Γρίβα*, Λευκωσία 1957, σελ. 17.